nő neve és munkája ismert volt irodalomtörténeti és történeti körökben is. Szava sok tekintetben „eligazító" volt. Nevét és írásait megtaláljuk külföldi lapokban is. Tehát hazánkban és Európában ismert és elismert tudós volt.

Mégsem ezzel, hanem valami „személyes szóval" szeretném emlékezésem befejezni. S ez Sólyom Jenő személyes szava. Még 1928-ban, 24 éves korában írt egy aprónak tűnő, számomra nagy, óriási mondatot: „A feltűnés nélkül való, elismerésre nem váró munkásságban van a teremtő erő" (Hegyen épített város, 1928. január 29.). Nem sikerekről, nem eredményekről beszél, hanem „teremtő erőről". Mennyivel több ez, mint az előzőek! S ennek a teremtő erővel megáldott életnek a titka nem a nyüzsgés, tülekedés, hangos szó, hanem: feltűnés nélkül, elismerést nem várva – dolgozni. Nem így volt-e végig Sólyom Jenő életében? S nem teljesedett-e ez be, vagy ki, amikor sokan már nem a katedrán láttuk, nem publikációiból ismerhettük, hanem a levéltárban találkoztunk vele szürke köpenyében? S ott dolgozott feltűnés nélkül és elismerést nem várva, nem is kapva! Hogy vajon lelkében mi zajlott le, nem tudjuk. Legalábbis, bár többször találkoztam vele a levéltárban, erről soha nem volt szó, én sem mertem megkérdezni. De ez a mondat nézetem szerint életének mottója lehetne. Feltűnés nélkül, elismerést nem várva – dolgozni.

S a másik ilyen személyes szó számomra a *Kedves Fiam* című és kezdetű *Evangélikus Élet*-beli cikke (*Evangélikus Élet* XVIII. évf. 22. sz. 3. o., 1953. május 31.). Ő maga szerénységből talán fel se vette írásainak jegyzékébe. Konfirmáló fiának írta. „Légy erős! Az emberek felé öntudatosan, önérzetesen, de önzetlenül erős. Az Isten felé bűnbánatban, engedelmességben, bizodalomban, reménységben légy erős! (…) Maradj meg a hitnek örömében, amelyre erőt vettél a konfirmációban. Csókol édesapád."

Igen, Sólyom Jenő olyan objektív tudós volt, aki a szubjektív szót sem szégyellte. Nemcsak tudását, hanem hitét is megvallotta, ahol arra szükség volt. Bátran jellemezhetjük őt ezzel a két szóval pontot téve az emlékezésre: hívő tudós volt. Mindkettőért megküzdött, hogyan és miképpen, nem tudjuk. De hogy Isten mindkettővel megajándékozta, ezt tudhatjuk, sőt talán éppen ez az, amiben követhetjük is őt. Hogy tanítónk tanítványai lehessünk ma hitben és tudásban is.

Ez a kép nem teljes. Egyetlen előadásban nem is lehet teljes képet adni senkiről, róla sem. Ezt az előadást kiegészíti a könyvben az életrajz, tanításának saját csoportosításában summázott leírása, tehát ahogy ő látta munkáját. De ezt a képet egészítik ki a róla szóló emlékezések, és nem utolsó sorban újra megjelentetett írásai a könyvben. Hogy lesz ez a kép teljes, vagy teljesebb? Ha lesznek olyan fiatal kutatók – és talán minden ezért is van! –, akik elmélyítik, színessé teszik, és igazán teljessé teszik Sólyom Jenő életének és tanításának kutatását. Ez az emlékezés, a mai ünnepi nap is így lesz teljes.

RITOÓKNÉ SZALAY ÁGNES

Melanchthon Szophoklész-kollégiuma

A kortársak hagyományozták ránk Melanchthon egy kedvelt mondását, amely így szólt: „Utiliorem post sacrorum bibliorum lectionem esse nullum quam tragoediarum Aeschylii, Sophoclis et Senecae."[1]

A szent könyvekkel való összevetés nyilvánvalóvá teszi, hogy az ókori drámák olvasását nem irodalomtörténeti értékük, még kevésbé a rajtuk való nyelvgyakorlás miatt tartotta ilyen fontosnak. Hogy tanítványaival Melanchthon valamikor is olvasta volna Aiszkhüloszt, annak semmi nyoma nem maradt. Euripidészhez viszont az évek során gyakran visszatért, bevallottan azért, mert benne a retorikus költőt látta.[2] Szophoklészt 1534/36-ban tanította először, akkor, amikor megkapta Camerariustól annak frissen megjelent szövegkiadását.[3] Tíz év múltán azután ismét elővette tanítványaival a görög drámaírót. Ezt a Corpus-beli Melanchthon-kronológiából tudjuk, ahol 1545. január 18-nál ezt olvashatjuk: „Enarrat Electram Sophoclis".[4] Hogy mi is volt az a morális tanulság, amit a Bibliához mérhetőnek tartott az ókori tragédiaírók műveiben, arról eddig nem sokat, bátran mondhatjuk, semmit sem tudtunk. A Melanchthonnal foglalkozó szakirodalom tud ugyan ezekről a stúdiumokról, de érdemben nem gyarapítja ismereteinket.[5] Azért van ez így, mert magától Melanchthontól nem volt ismert olyan szöveg, amely Szophoklész műveinek értékelését tartalmazta volna.

[1] Melchior Jungk, aki 1553-ig volt a wittenbergi városi iskola igazgatója őrizte a sokat hallott mondást. Paul Stahel: *Seneca und das deutsche Renaissancedrama.* Berlin, 1907. 33. o.

[2] CR 18. 395.

[3] CR 2. 791–793. Nr. 1222. MBW 1505.

[4] CR 5. XII.

[5] Stefan Rhein: Philipp Melanchthon als Gräcist. In: *Werk und Rezeption Philipp Melanchthons in Universität und Schule bis ins 18. Jahrhundert.* (Szerk.: Günther Wartenberg) Leipzig, 1999. 56. o., 68. o.

A magyar tudományosság figyelme Bornemisza Péter Elektra-fordítása miatt fordult a kérdés felé.[6] Az 1558-ban Bécsben megjelent magyar nyelvű átdolgozáshoz Bornemisza egy latin nyelvű értékezést csatolt, amelyen fölmondja a professzorától, Georg Tannertől tanultakat, mindazt, amit az órákon a drámára vonatkozóan különösen fontosnak tartottak a megjegyzésre. Schulek Tibor is, Nemeskürty István is monográfiájában kellő hangsúllyal szerepelteti a Melanchthon-tanítvány Tanner szerepét Bornemisza szellemi habitusának kialakításában.[7]

A latin utószó gondos elemzését Borzsák István végezte el. Ő ismerte föl, hogy Bornemisza szövege elemeiben Melanchthonra megy vissza.[8] Egyes mondatok szó szerint átvett idézetek a wittenbergi mester hatalmas életművéből. Minthogy azonban itt már a tanítvány tanítványáról van szó, Borzsák joggal fogalmaz óvatosan. Föltételez például olyan aktualizálást, ami sokkal inkább Bornemisza vagy a jogász Tanner vélekedése lehet, és nem a Wittenbergből hozott tanítás. Különösen áll ez szerinte a dráma alap-mondanivalójának összegzésére, éppen a minket leginkább érdeklő kérdés, a morális tanulság megfogalmazására.

Szabó Andrásé az érdem, hogy rátalált a témánkat érintő első, valóban Melanchthon kezétől való dokumentumra. A wittenbergi egyetem nyomtatásban is közreadott „Scripta publica"-jának első kötetében olvasható egy tanári hirdetmény „In Electram Sophoclis" címmel, 1545. január 18-i dátummal.[9] Aláírás ugyan nincs, de nem kétséges, hogy Melanchthontól való. A Corpus kiadói is neki tulajdonították, ezért került be a kronológiába is, amint fentebb láttuk. Véletlenül maradhatott el a szöveg közlése.

Ebben a tanulókhoz intézett fölhívásban Melanchthontól megtudjuk, hogy korábban együtt az Aiászt olvasták. Ez nyilván meghozza a kedvet a többi tragédia olvasásához is. Annál is inkább, mert a „sermonum gravitas" mellett nincs még olyan mű, amely úgy tükrözné a való életet, mint éppen Szophoklész és Euripidész darabjai. Ezekben bemutattatik ugyanis az emberi esendőség, a bajok okai és az is, hogyan fékezhetjük meg zabolátlan indulatainkat, ezeken úrrá is lehetünk. Lám Aiász, aki egyébként kiemelkedő lelki tulajdonságokkal rendelkezett, legyőzetve a jogtalanság miatt elszenvedett fájdalomtól, maga kereste magának a halált. Hát ilyen gyenge és törékeny az emberi erény. Az elolvasott dráma tanulságait ily módon összegezve Melanchthon rátér a következő olvasandó darab ajánlására. Az új mű, az Elektra, a házasságtörés büntetését példázza. Egyetlen bűnt követ az egész család, majd a haza pusztulása is. Így szövi hálóját az ördög, egyetlen vétekből a többit, és az emberek nyomorúságát. Jó, ha emlékezünk arra, hogy valamennyi tragédia legfőbb közös mondanivalója: „Discite iustitiam moniti et non spernere divos." Fölhívja még a figyelmet a dráma szép, mintául szolgáló nyelvezetére is. Előadását: „enarrare Electram" a következő csütörtökön kezdi. A megfontolás (deliberatio) tárgya a két szereplő lesz. Közülük az egyik szerint ellent kell állni a zsarnokságnak, a másik szerint viszont szelíden el kell viselni a szolgaságot, hiába nem kell ingerelni a sorsot, hogy azzal a nyomorúság még csak tetőződjék. A tanári program ezen utolsó érdemleges sorai már utalnak arra, hogy milyen irányba terelgeti majd hallgatói figyelmét a szöveg olvasása során.

Amint látjuk, Melanchthon azokat a hallgatóit hívta óráira, akik korábban vele az Aiászt már végigolvasták. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ismerjük az Aias befejezésnek időpontját is. Az 1544-es, scholionos frankfurti Szophoklész-kiadás egy ma Budapesten lévő példányába az egyébként ismeretlen egykori használója sok bejegyzést tett.[10] Az Aiász végére pedig beírta: „Finiit 16 Januarii Anno MDXLV". Ez a nap abban az évben csütörtökre esett. Az új fölhívást két nappal később, január 18-án, szombaton tűzte ki – amint láttuk, azzal, hogy az Elektra olvasását a következő csütörtökön kezdi el.

Hogy milyen maradandó élményt nyújtott részt venni ezeken az órákon, arról több tanúságtévőnk is van. Eddig is föltételezték, hogy Veit Oertel (Vitus Winshemius) 1549-es prózai fordításokat tartalmazó Szophoklész-kiadása, a darabokhoz írt bevezetővel, jórészt Melanchthon tanításán alapul.[11] Az már viszont nem volt ismert, hogy a fríz Georg Rataller is ott volt a hallgatók között. Így az ő 1550-ben kiadott verses fordításai: Az Aiász, az Elektra és az Antigoné is Wittenbergben formálódtak.[12] Rataller szövegét széljegyzetek kísérik, hivatkozik az „interpres Graecus"-ra, tehát ő is a scholionos frankfurti kiadást használta. Maga Melanchthon is erre a szövegre támaszkodott, amint azt a következőkben látni fogjuk. Valószínű, hogy amint 1534-ben Camerarius kiadását kézbe véve, úgy 1544/45-ben Braubach új, ókori scholionokkal gazdagított szövegeit olvasva kapott kedvet arra, hogy Szophoklészt tanítványainak magyarázza.

Ezeken az órákon vett részt Georg Tanner is.[13] Több mint tíz év múltán, 1557-ben lett Bécsben görög pro-

[6] Tragoedia magiar nelvenn az Sophocles Electraiabol… Pesti Bornemizza Peter altal. Wien, R. Hofhalter 1558. Ed. facsimile: Budapest, 1923. Heltai Gáspár és Bornemisza Péter művei. Vál. Nemeskürty István. Budapest 1980. 541–599. o.

[7] Schulek Tibor: *Bornemisza Péter.* Sopron-Budapest-Győr, 1939. Nemeskürty István: *Bornemisza Péter, az ember és az író.* Budapest, 1959.

[8] Borzsák István: *Az antikvitás XVI. századi képe.* Bornemisza-tanulmányok. Budapest, 1960.

[9] Scriptorum publice prospositorum… Tomus primus. Wittenberg, Erben G. Rhau 1560. 106–107. o. Szabó András: Adalék Bornemisza Péter Élektrájának hátteréhez. In: *Csonka Ferenc 80. születése napjára.* Balassi Kiadó. Budapest, 1996. 19. o.

[10] Σοφοκλέους τραγῳδίαι ἑπτὰ μετὰ σχολίων παλαιῶν. Frankfurt, P. Brubach 1544. A példány: Budapest OszK Ant 2064.

[11] *Interpretatio tragoediarum Sophoclis.* P. Brubach. Frankfurt, 1549.

[12] Tragoediae Sophoclis… carmine Latino redditae Georgio Ratallero. Antverpen, J. Beller 1584. Az előszóban és a 486. utáni számozatlan lapon említi a három dráma 1550-es kiadását. Rataller 1544 februárjától volt Wittenbergben. AAV 1. 209b 5.

[13] 1543 májusában iratkozott be Wittenbergben. AVV 1. 204b 33.

fesszor. Óráit Bornemisza tanúsága szerint a wittenbergi élményanyaggal, Szophoklész tanításával kezdte. Nincs tudomásunk arról, hogy ő a görög tragikusokkal valamikor is önállóan foglalkozott volna. Annál hűségesebben közvetítette az egykori órákon hallottakat. Vele együtt most már négy tanítvány tanúságtevésével rendelkezünk. Veit Oertel prózai fordítása a bevezetőkkel, Rataller verses glosszázott Szophoklész-átültetése, a budapesti kötet lapszéli jegyzetei és a Tanner-Bornemisza szöveg segítségével próbáljuk meg kideríteni, hogy milyen tanítást vihettek magukkal a hallgatók ezekről az órákról.

Ide kell még sorolnunk két útmutatást magától Melanchthontól. A korábban már ismertetett órahirdetés mellett, éppen 1545-ből való Cohortációja a tragédiák és komédiák olvasására.[14]

Az alaptanítások tekintetében a tanítványok sorra szó szerint ismétlik ezt a két szöveget. Máskor a hivatkozások és példák viszont mást és mást őriztek meg vagy emeltek ki az órákon elhangzottakból. Esetenként így a befogadó tanítványt is jellemezhetik a különbözőségek.

A források hirtelen támadt bősége már olyan részletező elemzést tenne lehetővé, amire itt most nincs hely. Csak a tanulságok áttekintő ismertetésére szorítkozhatunk.

Az alaptanítás minden esetben az volt, hogy a drámák elsősorban számunkra szóló etikai üzenetet hordoznak. Ezért is kerülhettek, a már idézett mondása szerint, a Biblia mellé hasznos olvasmányul. A tanulmányozás során a figyelmet végig ennek fölismerésére terelte. Ezért gyűjtötték gondosan azokat a „locusokat", amelyek a mű alapmondanivalójára mutatnak.[15]

Szophoklész Melanchthon szerint „politicus" költő volt. Ez azt jelenti, hogy az ő műveiben az egyes ember és az egész társadalom is saját képmására ismerhet. És ha a téma (argumentum) sokszor talán túlságosan borzalmas is, ez is az ember javát szolgálja, mert saját bűnei fölismerésére készteti. Az egyes ember vétke pedig akár az egész közösség romlásához vezethet. A háttérben ugyanis az ördög mesterkedik. A fékevesztett indulatok, a szörnyűséges bűnök következménye azután egész birodalmak pusztulása. Ugyanis a gondviselő Isten ítélete, ha késik is, bizonyosan bekövetkezik, amint azt a történelem sok példája tanúsítja. Ezért aztán, Melanchthon szerint, minden dráma közös alap-mondanivalója a vergiliusi „Discite iustitian moniti et non spernere divos". Igaz ugyan, hogy e művek még az ószövetségi törvény, a lex idejéből valók, de tanításuk máig érvényes. Még akkor is így van ez, ha nekünk elsősorban a Szentíráshoz kell alkalmazkodnunk cselekedeteinkkel.

A sokirányú szövegelemzés mellett haladt a retorikai magyarázat, az eloquentia ismeretének elmélyítése. Szophoklészt jellemezte ugyanis, Melanchthon szerint, a drámaírók között leginkább a „gravitas". Ez a hősök tetteinek, vagy éppen visszafogottságának megfelelő formában való indoklása volt. Itt következett azután a közös szövegolvasás sajátosan melanchthoni értelmezésű esztétikai csúcsa, a drámai szereplők megnyilvánulásainak méltatása, a „deliberatio". Bornemisza szövegéből talán még az is kielemezhető, hogy itt már a tanítványok is szóhoz jutottak. Magukra kellett vállalniuk egy-egy drámai hős megformálását, ügyükben az antik retorika szabályai szerint vád- vagy védőbeszéd tartását. Mindez még mindig csak előgyakorlat volt a dráma alap-mondanivalójának kifejtéséhez. Ez pedig a wittenbergi egyetemen oly híres „Quaestio" megtartása volt. Az órákon erre próbagyakorlatokon készültek. Az ékesszólásra (ad ornatam dictionem) így tesz képessé a drámák olvasása. Sajátosan melanchthoninak azért tartjuk ezt a gyakorlatot, mert a Praeceptor már pályája elején kifejtette, hogy az előadókészségre való nevelés nagy hatással van az ember erkölcsi formálódására.[16]

Az egyes drámák közül az első az Aiász, amelynek részletes magyarázatáról a tanítványok tanúskodását ismerjük. Melanchthon szerint a fő mondanivalót („locus praecipuus huius tragoediae ad quem alia omnia referuntur") a 758–761 sorok hordozzák. Itt a főhősről van szó, aki mértéktelenül, már az isteneket is sértve bízik testi erejében. Az ilyen gőgös magatartás azután az egész közösségre veszélyt hozhat, áll az 1081–1083 sorokban. Ezt a részt, szabadon bánva a görög szöveggel, maga Melanchthon is megverselte.[17]

Ennek ellentéte az a hős, az 1250–1252 sorok szerint („locus communis totius fabulae"), akit nem testi ereje, hanem értelme tesz győztessé. Ez utóbbi a darabban Odüsszeusz, aki még magán is győzni tud. Az ő erénye a „moderatio", az önmérséklet, amely a darab végén kiemelten hangsúlyt kap. Nem kétséges, hogy a „deliberatio" során ő bírta Melanchthon rokonszenvét. Oertel a prózai fordításhoz írt bevezetőjében tipizálta a szembenálló hősöket, a homo militarist és a consularist vagy senatort. Szophoklészt azért tartották „politicus" költőnek, mert a történelmet, a wittenbergi órákon legalábbis így tanították, éppen ennek a két embertípusnak a versengése alkotja.

Melanchthont annyira megragadta a féktelen indulatú, magát moderálni nem képes, és ezért saját vesztét okozó tragikus hős, Aiász alakja, hogy őt mint negatív példát ebben az időben más műveiben is szerepelteti. A párhuzamosan magyarázott Arisztotelész Etikájában az érzelmekről szóló fejezetben említi.[18]

Bekerült Aiász a Loci theologici újabb kiadásába is. Az első parancsolat elleni vétségek között, a „superbia" pél-

[14] CR 5. 567–572.

[15] CR 20. 693–698.

[16] Heinz Scheible: Melanchthons Bildungsprogramm. In: *Lebenslehren und Weltentwürfe im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit.* (Szerk.: Hartmut Bockmann, Bernd Moeller, Karl Stackmann) Göttingen, 1989. 238.

[17] CR 10. 542 Nr. 120. 18, 277.

[18] CR 16. 355.

dájaként szerepeltette. Szabad fordításban oda még a dráma 762–769 sorait is beillesztette.[19]

Az Aiász-élmény, és amit arról tanított, Melanchthont ébren és alva is foglalkoztatta. 1546 decemberében a véres belháború miatt mint „exul" távol volt otthonától. Álmot látott, a barmokat gyilkoló Aiászt, és fölötte a magasban a győzelmes Krisztust. A jelenést barátaival is közölte, és arról verset is írt. Ez fohásszal végződik, Krisztust kéri, hogy védelmezze az ő tudományának otthonát, adjon békét, és igazítsa helyes útra a vezetőket.[20]

Az Elektra olvasására szólító hirdetményét ismerjük. Ehhez a darabhoz fűződik Bornemisza latin nyelvű vizsgadolgozata. A Budapesten lévő Szophoklész-kötet ismeretlen studiosusa sajnos csak a 691. sorig jegyzetelte példányát. Az Elektra alap-mondanivalóját Melanchthon a 472. sorral kezdődő kardalban találta meg. Ez a fenyegető Erinnüszök közeledtét jósolja. A legförtelmesebb bűnöket, a gyilkosságot és a paráznaságot követi a büntetés. Bornemiszánál látjuk, hogyan gyűjtötték a tanítványok a főtételhez a párhuzamos helyeket az ókori szerzőkből és az Újtestamentumból. A bibliai intések mellett ezekben az időkben Melanchthon szívesen hivatkozott a „pogány" Bakkhülidésznek egy a pudicitiáról szóló versére. A csak prózai idézésben fönnmaradt szöveget ő formálta verssé.[21] Ugyancsak e példabokor szereplője nála rendszerint Dávid király is.[22] A két főbűnt, a gyilkosságot és a paráznaságot, amelyeket a darabban a tragédiák sorozata követ, Bornemisza kis kötetében két fametszet ábrázolja. A legfőbb tanulság ugyanis az, hogy az ördög műveként egyetlen ember bűne az egész birodalomra pusztulást hoz.

A dráma tárgyalása során végre eljutottak a retorikai gyakorlathoz, a „deliberatio"-hoz. Ez a két hősnő egymástól nagyon eltérő egyéniségének megvitatása. Ők ugyanis Melanchthon szerint minden kor két embertípusának képmásai is. Elektra hősi lélekkel lázít, hogy hazáját fölszabadítsa. Erre a φιλοστοργία, az apja és a hazája iránti szeretet készteti. A szóra, amely a dráma alapszövegében nem fordul elő, Melanchthon az 1058. sorhoz írt scholionban bukkant. Ott a szüleiket tápláló (!) madarak jelzője. Ezzel szemben Klütaimnésztra ἄστοργος, szeretetlen hozzátartozói iránt. Melanchthon a jelzőpárosra már csak azért is fölfigyelt, mert az ugyanakkor tanítványainak magyarázott Római levélben is előfordul mind a kettő.[23] Az egyik mint megvalósítandó keresztény erény, a másik mint a pogányok jellemzője. Valamennyi tanítványnál fölbukkan a görög szó, bizonyságául annak, hogy az órákon alaposan körüljárták a fogalmakat. Hasonló figyelmet kapott egy másik jó tulajdonság, az εὐσέβεια, a jámborság is. Ez a dráma szövegében többször is előfordul, mindig Elektrával valamiféle kapcsolatban. Ellentétpárjával együtt olvasható ez a szó Theokritosz egy sorában.[24] Melanchthont, ahogyan ő mondja, ez a „dulcissimum versiculum" a 112. (Vulg 111.) zsoltár egy sorára emlékeztette: „generatio rectorum benedicetur". Az Újtestamentumban is gyakori kifejezést e theokritoszi sorral együtt leveleiben is sokszor megtalálhatjuk.[25] Bornemisza tanúsága szerint az Elektra magyarázata során is fölemlítette. Elektrával szemben áll Khrüszothemisz szelídsége. Ő nővére hevességét megpróbálja belátásra (ἐπιείκεια) és mérsékletre (modestia) bírni. Rábeszélné arra, hogy jelen helyzetét jobb elviselni, mint ostoba okvetetlenkedéssel (stulta πολυπραγμοσύνη) azt maga ellen ingerelni. Mindkét görög szó előfordul Melanchthonnál a Loci theologici új kiadásban a negyedik parancsolat tárgyalása során.[26] A tanítás alapja itt az a tétel, hogy az emberi társadalom mint Isten műve úgy, ahogy van, jó. Ha mégis valami nem megfelelőt tapasztalunk a felsőség részéről, akkor belátással (ἐπιείκεια) bocsássuk meg azt. Vagy méltányosan és mérséklettel (moderatio) tegyünk kísérletet a megorvoslására, de csakis úgy, hogy a társadalmi béke föl ne boruljon. Más a helyzet az alattvalók olyan bűneivel, mint az engedetlenség, a lázadás és végül a πολυπραγμοσύνη, azaz a mások ügyeibe való beleavatkozás. Ez utóbbi különben az ifjak vétke, azoké, akik föl akarják forgatni a régi intézményeket. Akik most is egyszerre szólnak bele a kormányzás és az egyház ügyeibe. Ennek a görög szónak, a πολυπραγμοσύνη-nek már az ókortól rossz csengése volt. Melanchthon is mindig elítélően és föltűnő indulattal használja.[27] Szemben áll vele az erény, amelyről Pál apostol azt mondja, hogy az a keresztényeket kell, hogy jellemezze, ez az ἐπιείκεια.[28]

Amikor Wittenbergben a tanulókhoz intézett fölhívás ígérete szerint végre eljutottak az Elektra két hősnője elemzéséhez, akkor már mindegyikük több keresztényinek is nevezhető erénnyel rendelkezett. Végül is, figyelembe véve az egyidejűleg készülő Loci theologici új változatát, nem kétséges, hogy a pálmát Khrüszothemisz modestiája nyerte el az önfeláldozó, de mégiscsak izgága Elektrával szemben.

Mindebből azután következtethetünk arra is, hogy amikor a Quaestióra került sor, amelynek témája a zsarnoksággal való szembeállás sokat vitatott kérdése volt, akkor Melanchthon bizonyosan nem a fegyveres fölkelést javasolók pártjához csatlakozott.

Oertel (Winshemius) kiadásának az egyes drámához írt előszavaiból kielemezhető lenne talán valamennyi darab

[19] CR 21. 696.

[20] CR 6. 349 f Nr. 3693. MBW 4540. 345 Nr. 3690. MBW 4535. 350 Nr. 3694. MBW 4537 és 4541.

[21] Bacch. Nr. 38 Sn. CR 3. 1110. 8. 588. 16. 326. 1546-ban a Leges Academiae-be is befoglalta CR 10. 1022. Hogy a latin fordítás Melanchthon műve: Borzsák id. mű 90–91. o.

[22] Ugyancsak a Leges Academiae-ben CR 10. 997. 1022.

[23] Róm 12, 10. CR 5. 843 Nr. 3259. 850 Nr. 3267. 917 Nr. 3345.

[24] El. 250., 464., 968. Theokr. 26., 32., Borzsák id. mű 127. o.

[25] CR 6. 235 Nr. 3559. 399 Nr. 3744. 494 Nr. 3836. 535 Nr. 3869. 787 Nr. 4130. 846 Nr. 4192. etc.

[26] CR 21. 703., 706.

[27] CR 21. 1008. 5. 708 Nr. 3159. 6. 228 Nr. 3549. 518 Nr. 3860. 592 Nr. 3929. 677 Nr. 4015.

[28] CR 21. 1090. 2Kor 10,1; Fil 4,5.

melanchthoni értelmezése. Itt most már csak az Ödipusz Kolonoszban elragadtatott magasztalására hívjuk föl a figyelmet. Ebben a darabban Melanchthon már az öreg költő hangját vélte hallani, az érett stílust, amely egyszerű és természetes, ahol az előadás szelíd és édes szavú, amely valóban hattyúdal.[29] Az idős Szophoklész is és Ödipusz, a megtört aggastyán is, különösen közel álltak hozzá. Akik a közelében éltek, azok tudták, hogy miért éppen e dráma részleteit idézgette utolsó éveiben olyan szívesen. Koporsója fölött is az agg Ödipusz szavai hangzottak el Winshemius gyászbeszédében: „Mert megtanított tűrni a sok szenvedés, / Az átélt hosszú évek és a büszke szív."[30]

[29] A „Cygnea cantio" Oertel a 7. jegyzetben idézett kiadásban, 232–235. o.

[30] Oed. Col. 7–8. „Saepe enim hoc Sophocleum in ore habebat". CR 10. 203. Az idézet Babits Mihály fordítása.

SÓLYOM JENŐ

Mikor és hogyan szűnt meg a Belmissziói Munkaprogram?

A címben feltett kérdés egy látszólagos ellentmondás kapcsán vetődött fel bennem. A múlt év végén jelent meg az Evangélikus Belmissziói Baráti Egyesület *Hitből hitbe* című kiadványa. Alcíme szerint az egykori Belmissziói Munkaprogram füzeteiből ad válogatást, a címlap az időszakot is megjelöli: 1924–1948. A válogatás után, a könyv végén a Belmissziói Munkaprogramok teljes tartalomjegyzéke is megtalálható. Az 1924–1944-es évszám itt nyilvánvalóan sajtóhiba, hiszen a tartalomjegyzék az 1947–48-as munkaév anyagával, illetve az 1948-as centenáriumi ünnepségekhez készült előadások címével zárul.

Az olvasóban ez azt a benyomás keltheti, hogy a belmissziói munkaprogram 1948-ban véget ért. Természetesen adódna a következtetés is, hogy ennek nemcsak Kapi

Dunántúli evangélikus
Egyházkerület Püspöki Hivatala
Győr

861/IV/1951.szám.

Mélyen tisztelt Professzor Urak!

Előkészületbe kell vennem az 1951/52 évi belmissziói munkaprogramm anyagának összegyüjtését. Hálásan emlékezem meg arról a segitségről, amelyet évről-évre Professzor Urak nyujtottak az egyháztörténeti emlékeztető összeállitásában és anyag-szolgáltatásában. Kérem, sziveskedjenek ezt a segitséget a jövő évi munkaprogrammhoz is nyujtani.

Azt kérem, hogy állitsák össze azokat az egyháztörténeti évfordulókat, amelyekről való megemlékezés a jövő munkaévadban gyülekezeteink előtt kivánatos lenne s jelöljék meg, hogy kik azok, akik ezeknek a kérdéseknek valamelyikével foglalkoztak s akiket meg lehetne kérni arra, hogy a vonatkozó munkálatot irják meg. A személyi összeállitásban arra kérem, gondoljanak önmagukra is és jelöljék meg, hogy a közlendő anyagból minek megirását vállalnák.

Ezt a levelet azonos szövekben kapja Dr.Sólyom Jenő és Dr.Wiczián Dezső professzor ur.

Lekötelező szivességükért előre is hálás köszönettel és szeretettel köszönti

testvérük az Urban:

Győr, 1951. április 23.-án

Túróczy Kálmán
püspök